

Τριάντα χρόνια από την πτώση του Τείχους: η αρχή του τέλους για τον υπαρκτό σοσιαλισμό

Η νύχτα της 9ης Νοεμβρίου 1989 σηματοδότησε την ουσιαστική και συμβολική κατάρρευση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Πληθώρα γεγονότων προμήνυαν την επερχόμενη αυτή έκβαση. Ενδεικτικό δείγμα συνέστησε η διαδήλωση στη Λειψία τον Οκτώβριο του 1989¹, όπου 70.000 Ανατολικογερμανοί εξέφρασαν ελεύθερα την εναντίωσή τους απέναντι στον κομμουνισμό. Μόλις δύο χρόνια νωρίτερα, ο πρόεδρος των Η.Π.Α., Ρόναλντ Ρήγκαν, σε ομιλία του στην πύλη του Βραδεμβούργου δηλώνει : «Mr. Gorbachev, tear down this Wall!»². Με γνώμονα την επίλυση της γενικευμένης αυτής αστάθειας, συγκαλείται έκτακτη συνεδρίαση της Επιτροπής αξιωματικών των υπουργείων Εσωτερικών και Κρατικής Ασφάλειας, με εντολή του Πολιτικού Γραφείου του Κόμματος, εκ της οποίας προέκυψε σειρά προτάσεων. Όταν ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Ζίγκφριντ Βίτενμπεκ, λαμβάνει γνώση του εν λόγω σχεδίου, το απορρίπτει. Ως συνέπεια όμως του κυκεώνα της γραφειοκρατίας, αυτό προχωρά αβίαστα από τα ανώτερα στα κατώτερα κυβερνητικά στρώματα, φτάνοντας και στο Γενικό Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, Έγκον Κρέντς. Παραλαμβάνοντάς το, το παραδίδει στον Γκίντερ Σαμπόφσκι, ο οποίος θα δώσει εκείνο το βράδυ συνέντευξη Τύπου σε ζωντανή μετάδοση. Η συνέντευξη αυτή έμελλε να αλλάξει τον ρου της ιστορίας, καθώς λόγω της γραφειοκρατίας και της κακής συνεννόησης, ο Σαμπόφσκι - χωρίς να έχει διαβάσει το σχέδιο - αναφέρθηκε στην «εγκεκριμένη» απόφαση³ του Υπουργικού Συμβουλίου. Ερωτώμενος από δημοσιογράφο για τη χρονική έναρξη ισχύος της αποφάσεως, με εμφανή νευρικότητα και ύστερα από ελάχιστα δευτερόλεπτα σιωπής, απαντά : «Αυτή η ρύθμιση τίθεται σε εφαρμογή... απ' όσο ξέρω... αμέσως τίθεται σε εφαρμογή, χωρίς καθυστέρηση».

---

¹ Η Λειψία αποτελούσε και εξακολουθεί να αποτελεί ακόμα και σήμερα, τόπο ελεύθερης έκφρασης για το λαό. Στον δρόμο Νικολάι-Κίρχε από το 1982, άνθρωποι συναντιούνται κάθε Δευτέρα για να συζητήσουν ειρηνικά, όσα δεν επιτρεπόταν εντός της Ανατολικής Γερμανίας. Την 8η Μαΐου 1989 η κρατική εξουσία απέκλεισε τους δρόμους που οδηγούσαν στην Νικολάι-Κίρχε, με αποτέλεσμα την τεράστια προσέλευση κόσμου. Στον δρόμο αυτό έχουν σημειωθεί εκατοντάδες συλλήψεις. Αποκορύφωμα των συναντήσεων αυτών αποτέλεσε η διαδήλωση του Οκτωβρίου 1989.

² «Κύριε Γκορμπατσόφ, γκρεμίστε αυτό το Τείχος».

³ Το πρωί της 9ης Νοεμβρίου 1989 μετά το πέρας της συνεδρίασης η Επιτροπή αποφάσισε να επιτραπεί η μόνιμη μετεγκατάσταση και τα σύντομα ιδιωτικά ταξίδια, ώστε να ικανοποιηθεί ο μεγάλος αριθμός των πολιτών που ήθελαν να επισκέπτονται τους συγγενείς τους στην Δυτική Γερμανία. Αφότου εντοπίστηκαν ορισμένα τεχνικά προβλήματα από τον Βίτενμπεκ, η απόφαση της Επιτροπής απορρίφθηκε. Η απόφαση συνέχισε να κατευθύνεται στους κυβερνητικούς εκπροσώπους, ώσπου να φτάσει στον Κρέντς, ο οποίος χωρίς να ξέρει την απόρριψη του Βίτενμπεκ, και ότι αυτή ήταν προγραμματισμένη να δοθεί στον τύπο την επομένη, την παραδίδει μαζί με δελτίο Τύπου στον Σαμπόφσκι, ενώ αυτός ήταν καθ'οδόν για να δώσει συνέντευξη τύπου.

Προς το τέλος της συνέντευξης, ο Σαμπόφσκι αναφέρθηκε σε εγκεκριμένη από το Υπουργικό Συμβούλιο απόφαση σχετικά με νέα ταξιδιωτική ρύθμιση. Καθώς ξεκίνησε να διαβάζει το κείμενο -το οποίο ήταν ακόμα σε προπαρασκευαστικό και μη επίσημα εγκεκριμένο στάδιο- πλησίαζε ολοένα και πιο κοντά στην αρχή του τέλους για την ΛΔΓ.

Η δήλωση ήταν : «Αιτήσεις για σύντομα ιδιωτικά ταξίδια προς το εξωτερικό μπορούν να κατατίθενται χωρίς την επίκληση προϋποθέσεων (λόγοι ταξιδιού, συγγενικές σχέσεις). Οι άδειες θα δίνονται με σύντομες διαδικασίες. Στις υπεύθυνες υπηρεσίες δημοτολογίων και έκδοσης διαβατηρίων της ΛΔΓ έχει δοθεί εντολή να εκδίδουν βίζες άμεσα, χωρίς πια να απαιτούνται οι ισχύουσες προϋποθέσεις για μόνιμο εκπατρισμό. Η μόνιμη έξοδος από τη χώρα μπορεί να πραγματοποιείται από οποιοδήποτε μεθοριακό σημείο διέλευσης προς την ΟΔΓ.»

Μολονότι ψήγματα σοσιαλισμού εντοπίζονται ήδη στην αρχαιότητα⁴, ο σοσιαλισμός (socialism)⁵ δε μορφοποιήθηκε μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Ως πολιτική ιδεολογία πρεσβεύει ένα ιδιαίτερο σύνολο ιδεών, αξιών και θεωριών, με εξέχουσα θέση αυτών της κοινότητας, της αδερφότητας, της κοινωνικής ισότητας, της ανάγκης, της κοινωνικής τάξης και της κοινοκτημοσύνης⁶ (Heywood, 2014). Τι εννοούμε όμως με τον όρο «υπαρκτός σοσιαλισμός»; Είναι το σημείο τομής της θεωρίας με την πράξη, και ειδικότερα πρόκειται για τον τύπο κράτους, που προκύπτει μετά τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας από κόμματα που ασπάζονται την μαρξιστική ιδεολογία⁷ (Αντωνίου, 2016).

Ο Σοβιετικός Κομμουνισμός αποτέλεσε το κυρίαρχο μοντέλο κομμουνιστικής εξουσίας, με θεμέλιο τις θεωρίες των Μαρξ και Ένγκελς. Φιλοσοφικός πυρήνας της διδασκαλίας τους, υπήρξε η ιδέα ότι ο καπιταλισμός είναι καταδικασμένος να αποτύχει, σε συνέχεια με την πρόταξη της θέσης, ότι ο κομμουνισμός είναι προορισμένος να τον αντικαταστήσει. Σε οικονομικό επίπεδο, υποστηρίχθηκε η πάλη των τάξεων⁸ (Heywood, 2007), δηλαδή η διαίρεση της καπιταλιστικής κοινωνίας σε δύο μεγάλες τάξεις, την αστική τάξη από τη μια και το προλεταριάτο από την άλλη, οι οποίες έρχονται διαρκώς σε σύγκρουση μεταξύ τους. Τέλος, η πολιτική έκφραση της ιδεολογίας τους, αποσκοπούσε στην ανατροπή του καπιταλισμού από μια προλεταριακή επανάσταση. Ωστόσο, αυτή προϋποθέτει την ύπαρξη ενός μεταβατικού «σοσιαλιστικού» σταδίου ανάπτυξης, την «επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου»⁹ (Heywood, 2007), που θα διαφύλαττε τα κεκτημένα της επανάστασης και

---

⁴ Οι σοσιαλιστές, ορισμένες φορές διεκδικούν μια ιδεολογική κληρονομιά που ανάγεται στην Πλατωνική Πολιτεία.

⁵ Ο όρος σοσιαλισμός προέρχεται από το ρήμα «sociare», το οποίο στα λατινικά σημαίνει συνδυάζω ή μοιράζομαι.

⁶ **Κοινότητα:** θεμέλιο του Σοσιαλισμού αποτελεί το όραμα των ανθρώπων ως κοινωνικών όντων τα οποία συνδέονται μέσω της ύπαρξης μιας κοινής ανθρώπινης φύσης. Στο Σοσιαλισμό η κοινότητα καταλαμβάνει εξέχουσα θέση. Η ατομική ταυτότητα διαμορφώνεται μέσω κοινωνικής αλληλεπίδρασης καθώς οι σοσιαλιστές ερμηνεύουν την ατομική συμπεριφορά με όρους κοινωνικών παραγόντων αντί με έμφυτων χαρακτηριστικών.

Αδελφότητα: Βάσει του Σοσιαλισμού οι άνθρωποι είναι μέλη μιας κοινής ανθρώπινης φύσης οι οποίοι συνδέονται υπό την έννοια της συντροφικότητας. Αυτή η αντίληψη προάγει την συνεργασία έναντι του ανταγωνισμού και τη συλλογικότητα έναντι του ατομικισμού. Υπό αυτό το πρίσμα η συνεργασία προσφέρει στα άτομα τη δυνατότητα να αξιοποιούν τη συλλογική τους ενέργεια και να ισχυροποιήσουν τους δεσμούς της κοινωνίας.

Κοινωνική ισότητα: Θεμελιώδη αξία του Σοσιαλισμού αποτελεί η ισότητα. Οι Σοσιαλιστές έχουν την πεποίθηση ότι ένα μέτρο κοινωνικής ισότητας αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα της κοινωνικής σταθερότητας και συνοχής

Ανάγκη: Σύμφωνα με το Σοσιαλισμό τα υλικά αγαθά θα πρέπει να διανέμονται με βάση τις ανάγκες του καθενός και όχι τόσο με την ικανότητα και τη συνεργασία. Η ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών αποτελεί προαπαιτούμενο για μια αξιοπρεπή ανθρώπινη ύπαρξη.

Κοινωνική τάξη: Ο Σοσιαλισμός συνδέεται με μια μορφή ταξικής πολιτικής καθώς η κοινωνική τάξη είναι μια σημαντική κοινωνική διαίρεση. Επίσης η συγκεκριμένη ιδεολογία παραδοσιακά συνδέεται με τα συμφέροντα μιας καταπιεσμένης εργατικής τάξης και παραδοσιακά θεωρεί ότι η εργατική τάξη είναι αυτή της αλλαγής.

Κοινοκτημοσύνη: Οι σοσιαλιστές θεωρούν ότι η κοινοκτημοσύνη είναι μέσο αξιοποίησης υλικών πόρων για το κοινό καλό σε αντίθεση με την ατομική ιδιοκτησία η οποία συντελεί στην απληστία και την κοινωνική διαίρεση.

Heywood, A. (2014). Εισαγωγή στην Πολιτική. [χ.τ.]: Επίκεντρο.

⁷ Αντωνίου, θ. (2016). Ιστορία Πολιτικών Ιδεών. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

⁸ Heywood, A. (2007). Πολιτικές Ιδεολογίες. [χ.τ.]: Επίκεντρο.

⁹ Heywood, A. (2007). Πολιτικές Ιδεολογίες. [χ.τ.]: Επίκεντρο.

θα απέτρεπε μια αντεπανάσταση από την εκδιωχθείσα αστική τάξη. Στην πράξη όμως, κατά πρώτον οι θεωρίες δεν εφαρμόστηκαν πιστά, και κατά δεύτερον, η πρόβλεψη του Μαρξ ότι η επανάσταση θα ξεκινούσε από ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη δεν επιβεβαιώθηκε, καθώς αναδύθηκε σε χώρες υπανάπτυκτες και αγροτικές, όπως η Ρωσία και η Κίνα.

Θα ήταν εύλογο να κατηγοριοποιήσουμε τον «υπαρκτό σοσιαλισμό» σε πέντε υποκατηγορίες, υπό τη σκοπιά γεωγραφικών και ιστορικών κριτηρίων. Πρώτον, σε αυτόν που αναπτύχθηκε στην ΕΣΣΔ, με τη συμμετοχή των εργατών στα σοβιέτ¹⁰. Εν συνεχεία, στα καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης που εγκαθιδρύθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και συγκεκριμένα στην Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία και στην Ανατολική Γερμανία, ως συνέπεια των αποφάσεων που ελήφθησαν στη Διάσκεψη της Γιάλτας¹¹. Μια τρίτη κατηγορία, συνιστούν τα καθεστώτα σε Αιθιοπία, Ανγκόλα και Βιετνάμ, ως μέσο προς την αποαποικιοποίησή τους υπό τη σημαία της Αριστεράς, ενώ τις δύο τελευταίες περιπτώσεις «υπαρκτού σοσιαλισμού» αποτελούν οι Κίνα και Κούβα.

Αν και οι θεωρίες των Μαρξ και Ένγκελς ήταν γνωστές στη Ρωσία από το 1860, ο δρόμος προς τον κομμουνισμό άνοιξε ουσιαστικά μέσω των επαναστάσεων του 1917.¹² Ο Λένιν, ως ηγέτης των Μπολσεβίκων, σκιαγράφησε την κατάσταση που επικρατούσε στη φράση «Καμία υποστήριξη στην Προσωρινή Κυβέρνηση, όλη η εξουσία στα Σοβιέτ!».

Οι αδυναμίες της προαναφερθείσας Προσωρινής Κυβέρνησης του Α. Κερένσκι, σε συνδυασμό με την επικράτηση των απόψεων του Λένιν περί ένοπλης αναμέτρησης, οδήγησαν στη δεύτερη μεγάλη Ρωσική Επανάσταση του 1917, γνωστή ως Οκτωβριανή¹³ (Πετρουλάκος, 2007). Ο Κόκκινος Στρατός κατέλαβε τα στρατηγικά σημεία της πρωτεύουσας, εγκαθιδρύοντας στο Πέτρογκραντ τη Σοβιετική Κυβέρνηση, με πρόεδρο τον Λένιν. Η εποχή του υπαρκτού σοσιαλισμού ξεκίνησε έτσι από τη Ρωσία, θέτοντας τα θεμέλια του σύγχρονου σοβιετικού κράτους.

---

¹⁰ Σοβιέτ (СОВЕТ): Συμβούλιο. Χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ειδική μορφή οργάνωσης των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών στη Ρωσία, κατά τον 20ό αιώνα. Συνδέεται στενά με τις σοσιαλιστικές αξίες, μιας κι αποτέλεσε την κρατική δομή της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, ενώ συνιστά σημείο αναφοράς για το επαναστατικό-κομμουνιστικό κίνημα σ' όλο τον κόσμο, μέχρι και τις μέρες μας.

¹¹ Η «Διάσκεψη της Γιάλτας» πραγματοποιήθηκε από τις 4 έως 11 Φεβρουαρίου του 1945, στο Μέγαρο της Λιβάντια (Livadia), το οποίο βρίσκεται κοντά στην πόλη της Γιάλτας. Η σύνοδος αυτή θεωρείται μεγάλης σπουδαιότητας, κυρίως λόγω των θεμάτων που διαπραγματεύτηκαν ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ, Φραγκλίνος Ρούζβελτ, ο ηγέτης της ΕΣΣΔ, Ιωσήφ Στάλιν, και ο Βρετανός Πρωθυπουργός, Σερ Ουίνστον Τσόρτσιλ. Οι "Τρεις Μεγάλοι", - *The big three*, όπως ήταν τότε το προσωνύμιό τους- έλαβαν αποφάσεις αναφορικά με την μεταπολεμική πολιτική που θα ακολουθούσαν στις χώρες που είχε καταλάβει η Ναζιστική Γερμανία, αλλά και με την τύχη των χωρών που είχαν συμμαχήσει με αυτήν.

¹² Πρώτη εκ των οποίων, και η γνωστή ως μεγάλη Ρωσική Επανάσταση, η οποία έλαβε χώρα το Φεβρουάριο του 1917, όπου συμμετείχαν μελών όλων των λαϊκών τάξεων. Αποτέλεσμά της ήταν η δημιουργία μιας δυαδικής μορφής εξουσίας, με διάκριση ανάμεσα στην αστική τάξη και τους φεουδάρχες μεν και στους εργάτες δε. Οι εργάτες υποστηρίζονταν από το κόμμα των Μπολσεβίκων, το οποίο αντιτασσόταν στην Προσωρινή Κυβέρνηση που είχε σχηματιστεί και απολάμβανε της υποστήριξης των Μενσεβίκων και Σοσιαλιστών Επαναστατών.

¹³ Πετρουλάκος, Π. (2007). Το πολιτικό σύστημα της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών. Αθήνα: Gutenberg.

Η κατά Μαρξ «δικτατορία του προλεταριάτου» μεταφράζεται από τον Λένιν σε δικτατορία του κόμματος του προλεταριάτου¹⁴. Το 1922, ο Λένιν πρότεινε τη δημιουργία της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), στην οποία εντάχθηκαν η Ρωσία, η Ουκρανία, η Λευκορωσία και η Υπερκαυκασία, λειτουργώντας υπό ενιαίο Σύνταγμα θεσπισμένο το 1924, το οποίο απλώς εισήγαγε την ομοσπονδιακή οργάνωση. Ο Στάλιν, αναδειχθείς ως διάδοχος του Λένιν, κατήυθνε το Κόμμα σε μια σκληρότερη αυταρχική πρακτική¹⁵, επεμβαίνοντας ακόμα και στο σύνταγμα της ΕΣΣΔ.¹⁶

Τελευταίος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης διετέλεσε ο Γκορμπατσόφ, ο οποίος προχώρησε σε πληθώρα μεταρρυθμίσεων, υπό τις κωδικές ονομασίες «περεστρόικα» (ανασυγκρότηση) και «γκλάσνοστ» (διαφάνεια), μεταρρυθμίσεις επιτασσόμενες από την αναπτυξιακή υστέρηση του ανατολικού κόσμου έναντι του δυτικού. Ουσιαστικά, υπονοούνταν η σταδιακή μετάβαση από την κεντρικά σχεδιασμένη σοσιαλιστική οικονομία προς μια οικονομία πιο φιλελεύθερη, βασισμένη στο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης και με παροχή αδειών στους ιδιώτες για λειτουργία επιχειρήσεων. Ίχνη φιλελευθερισμού εμφανίζονται επίσης και στο πολιτικό πεδίο, με την εισροή στοιχείων πλουραλισμού, θεσμικά αποτυπωμένων στη συνταγματική αναθεώρηση του 1988.

Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ, και συνακόλουθα ο αφανισμός του «υπαρκτού σοσιαλισμού», συντελέστηκε αποσπασματικά. Προς το τέλος της δεκαετίας του '80, ο Γκορμπατσόφ αρνήθηκε την αποστολή στρατιωτικής υποστήριξης προς υπεράσπιση των δορυφορικών κρατών της ΕΣΣΔ¹⁷, με συνέπεια αυτά να χάσουν τη δύναμή τους. Το 1989, η ρωσική συνομοσπονδία συγκάλωσε νέο συνέδριο λαϊκών αντιπροσώπων στο οποίο ο Μπορίς Γιέλτσιν¹⁸ (Χρυσόγονος, 2016), μη-μέλος του κομμουνιστικού κόμματος, εξελέγη πρόεδρος και πέρασε νόμους¹⁹, που αποσκοπούσαν στην εκτόπιση της σοβιετικής κυριαρχίας. Στο

---

¹⁴ Καμία σημαντική πολιτική ή οργανωτική απόφαση δεν λαμβάνεται χωρίς τις οδηγίες της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος. Η εσωτερική δομή και πειθαρχία του, διέπεται από στρατιωτικού τύπου πειθαρχία, κι έτσι αποκλείεται ο πολυκομματισμός, ενώ γίνεται αποδεκτός και ο ηγετικός ρόλος του κόμματος. Στον τομέα της οικονομίας, ο Λένιν προσπαθεί να προσαρμόσει τη μαρξιστική σκέψη στη ρωσική πραγματικότητα, προχωρώντας στην εθνικοποίηση των ιδιωτικών τραπεζών και του βιομηχανικού τομέα, καθώς και στον έλεγχο της παραγωγικότητας και της οικονομικής δραστηριότητας, υπό τον καθοδηγητικό ρόλο του κόμματος. Στο πεδίο της πολιτικής, θεσπίζεται για πρώτη φορά Σύνταγμα, το οποίο διακήρυττε τις αρχές του κόμματος, στερούμενο ωστόσο κανονιστικής ισχύς και δεσμευτικότητας.

¹⁵ Απομάκρυνε τα υπόλοιπα μέλη της κομματικής ηγεσίας, κατήργησε σχεδόν τα κομματικά συνέδρια και επιδόθηκε σε μαζικές εκκαθαρίσεις των πολιτικών του αντιπάλων. Στον οικονομικό τομέα, υποστήριξε την κρατική κολεκτιβοποίηση και εξόντωσε τις ιδιωτικές επιχειρήσεις.

¹⁶ Στην πορεία της ΕΣΣΔ ψηφίστηκε επίσης το Σύνταγμα του 1936, το οποίο αν και αναγνώριζε ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα, απαγόρευε ωστόσο την ελευθερία της έκφρασης και συνάθροισης για αντιπολιτευτικούς σκοπούς. Το κομμουνιστικό κόμμα είχε τον έλεγχο όλων των συλλογικών οργανώσεων και φορέων, παράδοση που διατηρήθηκε μέχρι και το επόμενο Σύνταγμα του 1977, το οποίο νομιμοποιούσε τρόπον τινά την κρατική αυθαιρεσία.

¹⁷ Κράτη ΕΣΣΔ -σύμφωνα με το τελευταίο Σύνταγμα- ήταν : Λιθουανία, Εσθονία, Λετονία, Αρμενία, Γεωργία, Ουκρανία, Λευκορωσία, Μολδαβία, Αζερμπαϊτζάν, Κιργιζία, Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν, Τουρκμενία, Καζακστάν, Ρωσία.

¹⁸ Χρυσόγονος, Κ. (2016). Πολιτειολογία. Αθήνα: Σάκκουλας. Χρυσόγονος, Κ. (2016). Πολιτειολογία. Αθήνα: Σάκκουλας.

¹⁹ Νόμοι Γιέλτσιν: ιδιωτικοποίηση χιλιάδων επιχειρήσεων και ελευθερία να καθορίζουν αυτές τις τιμές των προϊόντων τους.

τέλος του 1991, το σύνολο των σοβιετικών δημοκρατιών ανακήρυξε την ανεξαρτησία του, με την ομοσπονδία να διαλύεται οριστικά και επισήμως με την υπογραφή του Πρωτόκολλου Alma-Ata.

Γεγονός πάντως είναι, ότι στην ανατολική Ευρώπη κατά την περίοδο του «υπαρκτού σοσιαλισμού», υπό το φως των κοινωνικών παροχών, παρατηρείται μείωση του ποσοστού κοινωνικών ανισοτήτων, σύμφωνα με τον δείκτη ανισότητας Gini²⁰ (Χρυσόγονος, 2016), προκρίνοντας την διασφάλιση της ισότητας αντί της ελευθερίας. Στον αντίποδα βέβαια, εξαιτίας της υπέρμετρης προσοχής που δόθηκε, τόσο στην ανάπτυξη και εθνικοποίηση της βιομηχανίας, όσο και στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, παραγνωρίστηκε η σημασία του κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού σε περιβαλλοντολογικά ζητήματα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την οικολογική καταστροφή στο Chernobyl, το 1986.

Στην περίπτωση της Γερμανίας, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1945), με την ήττα και τη συνθηκολόγηση των Ναζί, που ακολούθησε ως φυσική συνέπεια της, εγκαθιδρύεται κομμουνισμός, η «Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας»²¹(Hobsbawm, 2010) (ΛΔΓ), στην Ανατολική Γερμανία υπό σοβιετική κυριαρχία, ενώ στην τριχοτομημένη Δυτική, ιδρύεται η «Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας» (ΟΔΓ), υπό την κατοχή των ΗΠΑ, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας (trizone).

Το ανατολικό τμήμα της Γερμανίας, διοικούνταν από το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα της Γερμανίας, το οποίο έλεγχε όλες τις δομές του κράτους. Από οικονομικής σκοπιάς, η Ανατολική Γερμανία βρέθηκε γρήγορα σε δυσμενέστερη θέση, συγκρινόμενη με τη Δυτική. Το οικονομικό σχέδιο που επιβλήθηκε από τη Μόσχα απέτυχε, με επακόλουθο την επιβράδυνση της βιομηχανικής και αγροτικής παραγωγής και τη συνακόλουθη εισροή επενδύσεων, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού προς τη Δυτική. Στην οικονομική υστέρηση του ανατολικού τμήματος συνέτεινε και η καταβολή υψηλών αποζημιώσεων στη Σοβιετική Ένωση, σε αντιδιαστολή με την υποστήριξη του Δυτικού Κόσμου προς το δυτικό. Το χάσμα μεταξύ Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας και Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας κατέστη αγεφύρωτο, ενώ σε μια ύστατη προσπάθεια αποφυγής της ολοκληρωτικής κατάρρευσης, το 1961, το κομμουνιστικό καθεστώς προέβη στην ανέγερση του «Τείχους του Βερολίνου», εγκλωβίζοντας με τον τρόπο αυτό εντός συνόρων το ανθρώπινο δυναμικό. Φαινομενικά βέβαια, ο λόγος ανέγερσης του τελευταίου, όπως αυτός παρουσιάστηκε από τις αρχές της Ανατολικής Γερμανίας, ήταν η αναχαίτιση της δυτικής απειλής και του επεκτατισμού.

Για τρεις σχεδόν δεκαετίες, το Τείχος αποτέλεσε το φυσικό σύνορο μεταξύ δύο διαμετρικά αντίθετων ιδεολογιών. Η πτώση του σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής, ανοίγοντας το δρόμο όχι μόνο προς τη δυτική Γερμανία, αλλά και προς την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη. Η πτώση ωστόσο, δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτόνομο γεγονός, αλλά συνέπεια του γενικότερου κλίματος, που ξεκίνησε από την ΕΣΣΔ με την άνοδο στην εξουσία του Γκορμπατσόφ και τις μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν από εκείνον.

---

²⁰ Χρυσόγονος, Κ. (2016). Πολιτειολογία. Αθήνα: Σάκκουλας. Χρυσόγονος, Κ. (2016). Πολιτειολογία. Αθήνα: Σάκκουλας.

²¹ Hobsbawm, E. (2010). Η εποχή των άκρων. Αθήνα: Θεμέλιο.

Στην μετάβαση στον 21^ο αιώνα, αξίζει να εξεταστεί η σοσιαλιστική πορεία των Κίνας και Κούβας. Έχοντας περάσει σαράντα έτη από την εισαγωγή των οικονομικών μεταρρυθμίσεων στην κινεζική οικονομία και τριάντα από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, η Κίνα ανέπτυξε ένα διακριτό οικονομικό μοντέλο, το οποίο την έχει αναδείξει στη δεύτερη ισχυρότερη παγκόσμια οικονομία²² (Hornby, 2018). Η Κίνα, ανακηρύχθηκε Λαϊκή Δημοκρατία το 1949, με ηγέτη τον Μάο Τσε Τουνγκ. Μετά το θάνατο του κινέζου ηγέτη, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας στράφηκε προς το δρόμο της φιλελευθεροποίησης (liberalization) και των οικονομικών μεταρρυθμίσεων, μοντέλο που χαρακτηρίστηκε ως «σοσιαλισμός της αγοράς»²³ (Anastasopoulou, 2017). Τη δεκαετία του 1970, ξεκίνησε ένας σταδιακός μετασχηματισμός της οικονομίας, με εισροή ξένων κεφαλαίων και είσοδο στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Παγκόσμια Τράπεζα²⁴ (Bottelier, 2006). Εφάμιλλος μετασχηματισμός σε πολιτικό επίπεδο ξεκίνησε μόλις το 1989, μετά τα αιματηρά επεισόδια στην πλατεία Τιεν Αν Μεν²⁵ (Bernstein, 2001). Σήμερα πλέον φαίνεται ότι ο οικονομικός μετασχηματισμός της χώρας δεν συμπαρέσυρε και τον εκδημοκρατισμό των πολιτικών θεσμών, ενώ παρατηρείται το παράδοξο, να συνυπάρχει ένα αμιγώς οικονομικό πρότυπο της ελεύθερης αγοράς με ένα μονοκομματικό συγκεντρωτικό πολιτικό σύστημα, που παραπέμπει ευθέως στην παραδοσιακή μορφή των λαϊκών δημοκρατιών²⁶ (Anastasopoulou, 2017).

Στον αντίποδα, το 1959 επικράτησε στην Κούβα η επανάσταση της 26ης Ιουλίου υπό τον Φιντέλ Κάστρο, και το 1961 ανακηρύχθηκε μονοκομματική σοσιαλιστική δημοκρατία. Η χώρα, μέσω της οποίας αναδείχθηκε σε πρότυπο της ποπ κουλτούρας ο επαναστάτης Τσε Γκεβάρα²⁷ (Vaughn, 2006), ταχέα απέκτησε στενούς δεσμούς με τα παραδοσιακά καθεστώτα του «απαρκτού σοσιαλισμού», και προπάντων με τη Σοβιετική Ένωση²⁸ (Encyclopedia Britannica). Την επαύριον της κατάρρευσης της σοβιετικής συμμαχίας, η σοσιαλιστική Κούβα βρέθηκε απομονωμένη, ιδίως λόγω του εμπορικού αποκλεισμού που είχαν επιβάλει οι Η.Π.Α ως αντίδραση στην κρίση του Κόλπου των Χοίρων (1961)²⁹ (Voss, 2011). Σήμερα, ηγείται του κράτους για πρώτη φορά ένας πολιτικός εκτός της οικογένειας Κάστρο, και η Κούβα φαίνεται να ακολουθεί μια εξωτερική πολιτική προσέγγισης προς το βόρειο γείτονά της, παρά την παράδοση της αντιαμερικανικής ρητορικής της. Συγχρόνως, στο εσωτερικό μέτωπο, σταδιακά επέρχεται ένα «άνοιγμα» των πολιτικών θεσμών και μια προσπάθεια ανάπτυξης ενός μοντέρνου δημοκρατικού σοσιαλισμού³⁰ (Al Jazeera, 2019). Παρά τούτα, ο δείκτης Democracy Index για το 2017 κατέταξε την Κούβα μεταξύ των ολοκληρωτικών καθεστώτων του πλανήτη³¹ (Economist Intelligence Unit). Η Κούβα λοιπόν, βρίσκεται στο

---

²² Hornby, L. (2018). China's economic reform: 40 years of change, Financial Times, [online] Διαθέσιμο [εδώ](#):

²³ Anastasopoulou, E. (2017). Πόσο κομμουνιστική είναι η Κίνα; *Deutsche Welle*

²⁴ Bottelier, P (2006) China and World Bank; How a partnership was built, California, Stanford University, 2-3

²⁵ Bernstein, S. (2001). *Démocraties, régimes autoritaires et totalitarismes au XXe Siècle*. Paris: Hachette, 284-287

²⁶ Anastasopoulou, E. (2017). Πόσο κομμουνιστική είναι η Κίνα; *Deutsche Welle*.

²⁷ Vaughn, T. (2006). *nbcnews.com*. Διαθέσιμο [εδώ](#):

²⁸ Encyclopaedia Britannica. Διαθέσιμο [εδώ](#):

²⁹ Voss, M. (Ιανουάριος 2011). Bay of Pigs: The 'perfect failure' of Cuba invasion. *bbc.com*. Διαθέσιμο [εδώ](#):

³⁰ (Ιανουάριος 2019). Cubans approve new constitution affirming role of socialism. *Al Jazeera*. Διαθέσιμο [εδώ](#):

³¹ Another year of deterioration for Latin American democracy. Economist Intelligence Unit. Διαθέσιμο [εδώ](#):

μεταίχμιο μεταξύ της οικονομικής φιλελευθεροποίησης και του εκδημοκρατισμού της πολιτικής ζωής.

Το παρόν και μέλλον του σοσιαλισμού φαίνεται αβέβαιο. Στον 21ο αιώνα, ελάχιστα κράτη διατείνονται πως παραμένουν πιστά στο σοσιαλιστικό ιδεώδες, ενώ ιστορική είναι η παρατήρηση του Φουκουγιάμα ότι η πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ανέδειξε την απόλυτη επικράτηση της δυτικού τύπου δημοκρατίας και οικονομίας³² (Fukuyama, 1989). Υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποιημένης ελεύθερης αγοράς φαίνεται να παρήλθε ανεπιστρεπτό το μοντέλο οργάνωσης κεντρικής σχεδίασης της οικονομίας. Διανοητές όπως ο Κώστας Αξελός, διέβλεψαν ήδη από την δεκαετία του 1950 την τελική συνάντηση του σοσιαλισμού και του καπιταλισμού, της δεξιάς και της αριστεράς, του ατομικισμού και του κολεκτιβισμού³³, δυνάμει της αδιάκοπης επικράτησης του παγκοσμιοποιημένου κόσμου³⁴ (Αξελός, 1985). Στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, θεμελιώδη πυλώνα της ολοκλήρωσης συνιστά η ελεύθερη λειτουργία της αγοράς και η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού, ενώ η δυτική φιλελεύθερη δημοκρατία και η ύπαρξη κράτους δικαίου, συνιστούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ένταξη κρατών στην Ένωση³⁵(EUR-Lex). Η αρνητική στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα σοσιαλιστικά κράτη αντανακλάται και στο Ψήφισμα 0165/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο καθιερώνει κοινή ημέρα μνήμης για τα θύματα τόσο των φασιστικών όσο και των απολυταρχικών σοσιαλιστικών καθεστώτων³⁶ (European Parliament).

Θα ήταν ωστόσο δύσκολο να υποστηριχθεί ο θάνατος του σοσιαλισμού. Οι φωνές της Αριστεράς που αμφισβητούν το σύγχρονο παγκόσμιο φιλελεύθερο σύστημα πληθαίνουν. Η ολική κατάρρευση όμως του «υπαρκτού σοσιαλισμού», μετασχημάτισε σε σημαντικό βαθμό την αριστερή πολιτική και την οδήγησε στην απόρριψη πολλών ορθόδοξων κομμουνιστικών προσταγμάτων. Το σημερινό αυτό κίνημα κατατείνει προς το δημοκρατικό σοσιαλισμό και κινείται στον αντίποδα της σοσιαλδημοκρατίας και του «Τρίτου Δρόμου»³⁷ (The Economist, 2019). Δημοφιλείς εκφραστές της τάσης αυτής σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελούν ο αμερικανός Μπέρνι Σάντερς και ο βρετανός Τζέρεμι Κόρμπιν. Η κρατική παρεμβατικότητα, ο σκεπτικισμός προς το σύγχρονο ελεύθερο εμπόριο, η προστασία του περιβάλλοντος, η αντίθεση στις στρατιωτικές επεμβάσεις και η αποτελεσματική προστασία της διαφορετικότητας και των μειονοτήτων, αποτελούν τις θεμελιώδεις θέσεις του κινήματος αυτού.

---

³² F.Fukuyama, “The End of History”, The National Interest (καλοκαίρι 1989)

³³ Ο κολεκτιβισμός (collectivism), με την ευρεία έννοια είναι η πίστη πως η συλλογική ανθρώπινη προσπάθεια, έχει μεγαλύτερη πρακτική και ηθική αξία από τον ατομικό, προσωπικό μόχθο. Κάτι τέτοιο επομένως, φανερώνει την ιδέα πως η ανθρώπινη φύση έχει κοινωνικό πυρήνα, και υπονοεί πως οι κοινωνικές ομάδες, είτε πρόκειται για «τάξεις», «έθνη», «φυλές», είτε για οτιδήποτε άλλο, αποτελούν σημαντικές νοηματοδοτημένες οντότητες. Ωστόσο όμως, ο όρος χρησιμοποιείται με ελάχιστη συνέπεια.

³⁴ Αξελός, Κ. (1985). *Προς την πλανητική σκέψη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

³⁵ EUR-Lex. Διαθέσιμο [εδώ](#):

³⁶ European Parliament. Διαθέσιμο [εδώ](#):

³⁷ Millennial socialism: Life, liberty and the pursuit of property. (16 Φεβρουαρίου 2019). *The Economist*, σελίδα The Rise of Millennial Socialism.

Στην πραγματικότητα, το σύστημα του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού έχει δημιουργήσει με τη σειρά του και αυτό δυσλειτουργίες. Ακόμη και οι ένθερμοι υπερασπιστές του, βρέθηκαν σε αμηχανία μπροστά στην καταστροφή του περιβάλλοντος, την υποβάθμιση του κοινωνικού κράτους και την τρέχουσα οικονομική κρίση. Τόσο οι υποστηρικτές της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας της αγοράς, όσο και οι επικριτές της, αδυνατούν να προτάξουν μια πειστική εναλλακτική λύση³⁸ (Hobsbawm, 2011). Ο διάλογος που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα μεταξύ των διαφορετικών πολιτικών και φιλοσοφικών θεωρήσεων συνεχίζεται προς μια αβέβαιη πορεία.³⁹ (Bernstein, 2001). Η παρατήρηση του Καρλ Μαρξ, ότι ο καπιταλισμός δεν είναι η απάντηση αλλά το ερώτημα παραμένει επίκαιρη. Το «τέλος της ιστορίας» φαίνεται έτσι ότι θα καθυστερήσει⁴⁰ (Hobsbawm, 2011).

---

³⁸ Hobsbawm, E. (2011). Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο: Μαρξ και Μαρξισμός 1840-2011. Μετάφραση από τα Αγγλικά από Μεζίτη, Μ., 425-426

³⁹ Bernstein, S. (2001). *Démocraties, régimes autoritaires et totalitarismes au XXe Siècle*. Paris: Hachette, 349-350

⁴⁰ Hobsbawm, E. (2011). Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο: Μαρξ και Μαρξισμός 1840-2011. Μετάφραση από τα Αγγλικά από Μεζίτη, Μ., 426